

УДК 351

*Г. В. Ортіна,
докторант Академії фінансового управління Міністерства фінансів України*

ВПЛИВ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

*G. V. Ortina,
doctoral student Academy of Financial Management Ministry of Finance of Ukraine*

INFLUENCE OF GLOBALIZATION TRENDS IN TERMS OF SUPPORT ANTI-CRISIS STRATEGY IN THE PROCESS OF THE REALIZATION OF THE STATE ECONOMICAL POLICY

Здійснено аналіз впливу тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії в процесі реалізації державної економічної політики. Встановлено, що розвиток глобальних тенденцій актуалізує проблему антикризового регулювання у контексті забезпечення економічної безпеки країни з боку зовнішніх впливів. Доведено необхідність формування нового підходу до антикризового регулювання в умовах глобалізації.

The analysis of the impact of globalization trends in the condition of the anti-crisis strategy. It was established that the development of global trends actualizes the problem of crisis management in the context of economic security from external influences as reproductive process can no longer be effectively implemented in the national framework. It only seems consistent with the growing globalization of the relationship on a planetary scale. Existing differences in economic potential and national interests, the desire for better isolating them from the global interests of large counterweight act of integration trends.

Proved that all conflicts of interest implemented by individual countries in the global economic space increasingly evident necessity of forming a new approach to crisis management in the context of globalization, able to ensure the stability conditions for the functioning and development of the national economies of the world and uniting their efforts the fight against global financial crisis and other global challenges. Development and implementation of this approach requires adjustments of international relations on the concept of balance of power on the concept of balance of national interests, moving from confrontational ideology of economic security type for models based on partnerships and international economic cooperation.

Ключові слова: *антикризова стратегія, галузі економіки, глобалізація, держава, економічна політика, реальний сектор економіки.*

Keywords: *anti-crisis strategy, economics, globalization, the state, economical policy, the real economy.*

Вступ. Центральним вектором сучасного світового розвитку виступає глобалізація, під впливом якої світова цивілізація, в принципово іншій якості, перейшла в новий формат взаємодії основоположних компонентів світової господарчої системи – геополітики, геоekonomіки і геостратегії. Вони перебувають у стані постійної трансформації, несуть в собі складне поєднання національних та міжнародних інтересів, суперечливих вимог, а також механізмів їх забезпечення, реалізації і захисту. Під їх впливом з'являються нові можливості і загрози щодо забезпечення формування й реалізації антикризової стратегії окремо взятої країни.

Суттєвий внесок у формування теоретичних засад розвитку антикризового управління в умовах глобалізації внесли такі вчені, як: О. Алімов, Д. Белл, В. Беседін, Б. Буркинський, І. Валлерстайн, З. Варналії, А. Гранберг, Е. Гувер, Л. Туроу, М. Кастельс, П. Кругман та ін.

Метою статті є виявлення впливу тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії в процесі реалізації державної економічної політики та обґрунтування необхідності формування нового підходу до антикризового регулювання в умовах глобалізації.

Результати

До другої половини ХХ ст. визначальну роль у забезпеченні національної безпеки відігравала геополітика, що спирається на використання силових, військових методів підтримки територіальної цілісності країн, захоплення нових територій і зміни географічних кордонів держав. Головними учасниками в геополітиці були держави, військові блоки союзних держав, що мали однакові цілі. Проте з другої половини ХХ ст. на пріоритетні позиції виходить геоekonomіка. Вона поєднує в собі потенціал забезпечення стабільності і розв'язання політичних й економічних проблем геоekonomічними (не військовими) методами. Принаймні так відбувалось до 2014 року.

Такий етап взаємодії геоekonomіки та геополітики можна розглядати як єдність і боротьбу протилежностей. З одного боку, геоekonomіка обумовлює необхідність глибокої господарської інтеграції з метою ефективної реалізації національних економічних стратегій. З іншого – геополітика іноді деформує інтеграційні процеси, де на перший план виходять певні егоїстичні претензії країн, які не вписуються в поняття і норми стабільного, поступального процесу розвитку. Військова компонента, завжди була важлива у розвитку суспільства, в одному випадку – захищає національні інтереси, але в іншому – наповнює силовим змістом прагнення держав до проведення орієнтованої на національні інтереси міжнародної політики та провокує політичні кризи і локальні конфлікти. Спостерігаються сутички викликані національними інтересами, які можуть трансформуватися у націоналістичні наміри, що реалізуються у формі крайніх ідеологічних, релігійних, культурних та інших протиріч, відкритого військового протистояння та мати тенденції до суверенізації державних утворень.

Змінюється і склад головних учасників, які сформували новий системний порядок взаємодії між всіма суб'єктами міжнародних відносин. Йдеться не лише про традиційні і давно сформовані носії глобальної форми організації виробництва і фінансової діяльності – транснаціональні корпорації (ТНК) й банки (ТНБ), для яких глобальні ринки є сферою їх безпосередньої діяльності та реалізації економічних інтересів. В альянсі з ними опинилися уряди країн базування транснаціонального капіталу, які з метою збереження свого домінування в світі повинні виступати в якості провідників глобалізації. З'явився й новий носій геоekonomічних інтересів – так звана міжнародна бюрократія, яка представлена апаратом управління наднаціонального рівня, навколо якого створено свою наукову еліту. Сьогодні саме ці геоekonomічні суб'єкти, а не окремі держави, здійснюють боротьбу за світові ресурси і розподіл світового доходу.

В умовах глобалізації відбувається процес трансформації національно-державної форми організації світового соціуму в нову форму. Як зазначив американський економіст Л. Туроу, якщо в кінці ХІХ ст. локальні господарські системи були заміщені національними господарствами, то в кінці ХХ ст. вони заміщаються глобальною економікою [2]. Перехід економічної влади від національних держав, до нових геоekonomічних суб'єктів сприяє перерозподілу на їх користь політичної влади. Сьогодні національна політика багато в чому підпорядкована доктрині мегацентризму, й фахівці вважають, що в майбутньому вона повністю перейде в руки глобальних економічних гравців.

Слід визнати, що транснаціоналізація перекроїла політичну карту світу, на якій виник геоekonomічний простір де національні економіки та геоekonomічні суб'єкти реалізують свої стратегічні інтереси, що виходять за рамки звичайних географічних меж. Існування в межах цього простору вимагає активної, наступальної геостратегії та відповідних механізмів реалізації своїх інтересів, що враховують: високі геоekonomічні технології, векторні стратегії зовнішньоекономічної взаємодії, цілеспрямоване формування геоekonomічної ситуації.

Такі зміни формують нові можливості і загрози для національних економік. У зв'язку з цим визначення контурів антикризового регулювання та забезпечення економічної безпеки вимагає усвідомлення нових геоekonomічних параметрів сучасного світу. На нашу думку, вплив геоekonomіки на умови функціонування та розвитку національної економіки, а, отже, й на її безпеку можна звести до наступних положень.

1. Формування єдиного економічного простору. Світове економічне співтовариство є доволі динамічною та нестійкою сукупністю взаємозалежних країн, які перетворюється в цілісну економічну систему, де національні економіки та соціуми виявляються складовими елементами всесвітнього господарського організму, пов'язаного не лише з міжнародним розподілом праці, але й всесвітніми виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою та інформаційною мережею. Визначено, що в середині ХХ ст. відтворювальна відкритість національної економіки, що вимірюється відношенням зовнішнього товарообігу до ВВП у відсотках, становила в середньому – 16%, в 2005 р. – 36%, (з урахуванням експорту та імпорту комерційних послуг – 48,2%), а в 2013 р. вона досягла 56,7%. Це є свідченням того, що в середньому більше половини товарів та послуг в світі повністю або частково виробляються за межами країн, де вони споживаються.

2. Зміна співвідношення національного і наднаціонального. В умовах глобалізації національні та міжнародні економічні відносини починають трансформувати власні ролі. На попередньому етапі економічного розвитку для національних господарських систем визначальними при виборі характеру, форми і механізмів міжнародних зв'язків були внутрішньоекономічні відносини. В процесі формування наднаціональних ринків і транснаціональних виробничих структур міжнародні економічні відносини все більшою мірою набувають визначальної ролі. При цьому внутрішні відносини навіть найбільш розвинених країн змушені адаптуватися до реалій глобальної економіки. Міжнародна економіка стає єдиною сферою діяльності для бізнесу, а географія інвестування, його галузева структура, стратегія виробництва і збуту визначаються глобальною кон'юнктурою. Глобальна орієнтація провідних суб'єктів господарювання закономірно зменшує для них значення національних економік. Формується наднаціональна економічна система, що розмиває державні кордони, і стає більш незалежною від дій урядів країн.

3. Структурні зміни організаційно-економічної архітектури світової господарської системи. Переважним стає тип міжнародних господарських і науково-виробничих об'єднань з центром у вигляді вузькоспеціалізованого ядра, в якому концентруються адміністративне та фінансове керівництво, стратегічне планування, наукові дослідження. Ядро оточене організаціями, які належать різним країнам, що виконують науково-технічні, виробничі, консалтингові функції та надають різні види послуг. Результатом такої тенденції стало створення транснаціональних корпорацій, міжнародних підприємницьких мереж та альянсів. Для підприємств, що входять до їх складу конкурентні можливості перестають вимірюватись накопиченим ними потенціалом. Він багаторазово зростає за рахунок використання порівняльних переваг різних країн, ефект синергії та системи «особливих» відносин у цих об'єднаннях.

4. Зміна характеру міжнародного поділу праці. По-перше, в умовах вільного переміщення капіталу по всьому світу втрачають свою актуальність порівняльні переваги країн, засновані на їх кращій забезпеченості як базовими, так і розвиненими факторами виробництва, які раніше складали основу національної спеціалізації. По-друге, виокремлення в сучасній економіці на глобальному рівні «центру», що володіє розвиненим науково-технічним і економічним потенціалом, а також «периферії», що значно відстає за вказаними характеристиками – сприяє тому, що на зміну переважно технологічному поділу праці приходиться розподіл праці за принципом життєвого циклу. Країни так званого центру, що володіють високим науково-технічним потенціалом прагнуть закріпити за собою стадію наукових досліджень і розробок, сприяючи, з одного боку, зниженню екологічної напруженості, зростанню рівня життя та освіти населення своїх країн, а з іншого – поглибленню відставання країн «периферії».

5. Зміни у напрямках і структурі міжнародних зв'язків. По-перше, основні процеси міжнародного обміну в сучасній економіці йдуть між відтворювальними центрами і всередині них, а не між національними економіками. За своєю конфігурацією світові відтворювальні центри є динамічними. Через це економічні кордони нової глобальної економіки носять гнучкий характер. Саме за цими межами в процесі конкурентної боротьби здійснюється безперервний переділ сфер впливу. По-друге, наприкінці ХХ ст. міжнародна торгівля товарами поступилася місцем міжнародному руху капіталу і фінансових операцій. Відбуваються зміни і в самій структурі міжнародного переміщення капіталу: перше місце, що утримувалось до кінця 1980-х рр. прямими зарубіжними інвестиціями, перейшло в 1990-ті рр. до міжнародних портфельних інвестицій. По-третє, з середини ХХ ст. міжнародний рух фінансових інструментів з обслуговуючої сфери перетворився на самостійну сферу, відірвану від реального виробництва. Проте її реальні масштаби не піддаються оцінці і, відповідно, не можуть ефективно контролюватися.

6. Глобалізація ринку капіталу, виникнення і віртуалізація геофінансів. Світовий ринок капіталу перетворився на глобальну систему акумулювання та надання вільних грошових ресурсів бізнес-структурами та державами. Як наслідок, капітал, заощадження та інвестиції сьогодні взаємопов'язані в усьому світі. При цьому, переважна частина фінансових ресурсів належить економічно розвиненим країнам. Звідси і переважання в міжнародному обміні долара і євро, і значні їх запаси в золотовалютних резервах практично всіх країн світу, і, як наслідок, перетворення світової економіки в засіб забезпечення цих валют. Сформована ситуація сприяє все більшій віртуалізації капіталу, його відриву від реального матеріального наповнення. Віртуалізації капіталу сприяє також безконтрольне зростання ринку фінансових інструментів, який практично не пов'язаний зі станом реального сектора економіки.

7. Зміни в системі розподільчих відносин. У глобалізованому світі наднаціональні структури виконують функцію, що подібна до функції перерозподілу доходу держави в національній економіці. Проте масштаб таких дій є значно об'ємнішим, оскільки здійснюється перерозподіл всього сукупного світового доходу між наднаціональними центрами.

Дослідження змісту та наслідків глобалізації вказує на їх суперечливий характер і неоднозначність впливу на економіку різних країн. З одного боку, глобалізація створює можливості для підвищення ефективності суспільного виробництва, які пов'язані з отриманням ефектів масштабу, підвищенням ефективності використання світового ресурсного та науково-технічного потенціалу, можливостей міжнародного поділу і кооперації праці, наявних, в світовій господарській системі компетенцій тощо. Також цей процес сприяв виникненню глобального ринку, що стимулює до подальшого економічного зростання. З іншого боку, одержувані в результаті, глобалізації ефекти більшою мірою перерозподіляються на користь розвинених країн. При цьому посилюється диференціація країн за рівнем розвитку [5]. Небезпеку становить

ослаблення базових національних цінностей, що призводить до їх заміщення цінностями, зручними для країн, в інтересах яких здійснюється глобалізація. Виникають також побоювання щодо спроб заміщення національно-державних регуляторних механізмів новими, що діють поза межами національних юрисдикцій та контролю держави.

У зв'язку з цим постає питання про те, наскільки в умовах демонтажу національного структурування можливо забезпечувати стійкість відтворювальних процесів в окремій країні на основі використання засобів внутрішньодержавного регулювання, а також перспективи «національного» у глобалізованому економічному просторі.

Суперечливими є наслідки глобалізації, що стосуються ролі національних держав у глобалізованому світі. Глобалізація об'єктивно призводить до розмивання і послаблення регуляторних функцій національних держав, що формувалися впродовж століть. Національні держави втрачають можливість ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання: експортно-імпорتنі бар'єри, субсидії, курси національних валют, ставки рефінансування тощо. В умовах посилення тенденції лібералізації світогосподарських зв'язків і взаємозалежності національних економік уряди користуються цими важелями з оглядкою на інші держави, чий інтересів це може стосуватись. Доводиться враховувати поведінку впливових наддержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин – транснаціональних корпорацій, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються на національному рівні, або скорегувати їх на шкоду такій країні. Необхідно враховувати й посилення тиску з боку міжнародних організацій.

Найбільшою мірою ослаблення можливостей регулювання з боку національних держав стосується тих процесів, які виходять за межі національних кордонів і набули самостійності. Такі процеси переростають з міждержавних, що регулюються національними державами в односторонньому, двосторонньому або багатосторонньому порядку, – на позадержавні, які не підлягають державному регулюванню.

Не випадково в кінці ХХ ст. в концепціях, присвячених ролі національних держав в процесі економічної глобалізації домінував неоліберальний підхід. На державне регулювання господарських відносин покладалася відповідальність за появу нових загроз і конфліктних ситуацій у розвитку світової економіки. На думку неолібералів, державний контроль перетворився на так звану віртуальну реальність. Це пов'язується з тим, що раніше господарська система практично кожної країни мала само відтворюючий характер. В сучасних умовах такою системою є лише світова економіка в цілому. Роль національної держави відходить на другий план, транснаціональний капітал перебуває поза юрисдикцією таких держав. Очікування щодо регуляторної ролі національного ринку є безпідставні в умовах глобалізації [5]. У продовження сформульованих постулатів МВФ рекомендував форсувати основні принципи вашингтонського консенсусу: монетарну політику, дерегулювання економіки, скорочення господарських функцій держави, приватизацію. Головна вимога неолібералів полягала у відмові від активного державного втручання в економіку, повернення до механізму ринкового регулювання і конкуренції.

Також є інша інтерпретація ролі держави в процесі глобалізації. При цьому критичні висловлювання стосовно неоліберальної моделі глобалізації лунають не лише з боку країн, що розвиваються, на яких більшою мірою відбилися наслідки глобалізаційних тенденцій. Її противники є також серед економістів країн Заходу. Так, на думку М. Кастельса (професор Каліфорнійського університету), головними агентами в становленні глобальної економіки були уряди, особливо уряди країн Великої сімки та їх міжнародні інститути [3]. Кругман Дж., у свою чергу, також попереджав про можливу кризу в реальній економіці і небезпечне ослаблення засобів антикризової політики, якщо будуть взяті на озброєння рекомендації щодо згорання заходів державного регулювання економіки [4]. Така позиція виходить з характерного для глобалізації нерозривного зв'язку між розв'язанням зовнішніх і внутрішніх проблем соціально-економічного розвитку, та недопущення розбіжності при інтеграції господарського порядку в світі і попереднім порядком, що зберігається в окремих країнах.

В цілому роль національної держави в умовах глобалізації не просто зростає, але й розширюється, охоплюючи внутрішньоекономічну та геоелектронічну сфери. Поділ проблем на внутрішні і зовнішні стає умовним, оскільки територія будь-якої країни з відкритою економікою є одночасно і частиною глобальної економіки. У нових обставинах підходи щодо функцій та інструментарію державного регулювання зазнають суттєвої трансформації в напрямку широкого використання геоелектронічних і геополітичних технологій і важелів впливу. Стосовно забезпечення економічної безпеки країни держава може використовувати такі засоби, як інтегрування країни до регіональних міжнародних організацій, балансування на протиріччях, що виникають між іншими державами. Ефективними формами стримування зможуть стати також масштабні інвестиційні проекти в транспортну інфраструктуру, наукомісткі вітчизняні технології та інші проекти.

У цьому зв'язку найважливішим питанням антикризового регулювання та економічної безпеки стає питання про те, наскільки стабільною є світова економічна система і від чого ця стабільність залежить. Як показує досвід, стабільність будь-якої економічної системи багато в чому визначається тим, наскільки ефективно суб'єкти економічного регулювання здатні долати перекося її функціонування, що виникають під впливом ринкової стихії і неадекватних регуляторних впливів. Розглядаючи у такому контексті світову фінансову систему, не можна не визнати, що в ході свого бурхливого розвитку вона перетворилася у відірваний

від реального сектора механізм фінансових і валютних спекуляцій, слабо піддається обліку та державному регулюванню.

Потужний поштовх розвитку спекуляції і виникненню віртуальних фінансів дала і поява нових видів цінних паперів (головним чином похідних фінансових інструментів), гарантій і послуг. Фінансові інструменти, рекомбінуючи вартість по всьому світу, створюють ринкову капіталізацію із самої ринкової капіталізації. Вони використовуються не стільки для перерозподілу існуючих капіталів на ринку, скільки для створення не підлягаючих прямому контролю віртуальних капіталів і джерел одержання прибутку. При цьому практично неможливо передбачити, коли і наскільки відбудеться знецінення або, навпаки, підвищення вартості різних складових цінних паперів, що підвищують динаміку і непередбачуваність змін у глобальних фінансових мережах.

Висновки

Здійснено аналіз впливу тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії в процесі реалізації державної економічної політики. Встановлено, що розвиток глобальних тенденцій актуалізує проблему антикризового регулювання у контексті забезпечення економічної безпеки країни з боку зовнішніх впливів, оскільки відтворювальний процес більше не може ефективно реалізовуватись в національних рамках. При цьому лише на перший погляд глобалізація узгоджується з наростанням взаємозв'язків в планетарному масштабі. Найвні відмінності в економічному потенціалі і національних інтересах, прагнення до більш повного виокремлення їх з світогосподарських інтересів виступають значною протиположною тенденцією розвитку інтеграційних тенденцій.

Доведено, що при всіх розбіжностях інтересів, реалізованих окремими країнами в рамках глобального економічного простору, все більшою мірою проявляється необхідність формування нового підходу до антикризового регулювання в умовах глобалізації, здатного забезпечити стабільність умов функціонування і розвитку національних економік країн світу та об'єднання їх зусиль у боротьбі зі світовими кризами та іншими глобальними проблемами. Розробка і реалізація такого підходу потребує корегування системи міжнародних відносин з концепції балансу сил на концепцію балансу національних інтересів, руху від ідеології економічної безпеки конфронтаційного типу на користь моделей, що базуються на відносинах партнерства і міжнародного економічного співробітництва.

Список використаної літератури.

1. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн / Пер с англ. П. М. Кудюкина под общей ред. Б.Ю. Кагарлицкого. — СПб.: Университетская книга, 2001. — 416 с.
2. Туроу Л. Решение с нулевой суммой. Создание американской экономики мирового класса / Л.Туроу. — М.: ИНИОН, 1997. — 308 с.
- 3.Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
- 4.Кругман П. Р. Международная экономика: теория и политика / П.Р. Кругман / пер. с англ. 5-го межд.изд. — СПб.: Питер, 2004. — 832 с.
- 5.Сундук А.М. Управління розвитком національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз / А.М. Сундук. — К.: Логос, 2012. — 302 с.

References.

1. Vallerstajn I. (2001), *Analiz mirovyh sistem i situacija v sovremennom mire* [An analysis of world systems and the situation in the modern world], Universitetskaja kniga, Saint Petersburg, Russian Federation.
2. Turou L. (1997), *Reshenie s nulevoj summoj. Sozdanie amerikanskoj jekonomiki mirovogo klassa* [Solution zero sum. Creating a world-class american economy], INION, Moscow, Russian Federation.
3. Kastel's M. (2000), *Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura* [The information age: economy, society and culture], GU VShJe, Moscow, Russian Federation.
4. Krugman P. R. (2004), *Mezhdunarodnaja jekonomika: teorija i politika* [International economics: theory and policy], Piter, Saint Petersburg, Russian Federation.
5. Sunduk A.M. (2012), *Upravlinnia rozvytkom natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv i zahroz* [Managing the development of the national economy in terms of global challenges and threats], Lohos, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.